

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Β΄.

Η ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Β΄.

Η ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝΑ

Ὁμιλία μας πρὸς τὸν ἄλλον εἶναι πράξις, διὰ τῆς ὁποίας ζητοῦμεν νὰ καταστήσωμεν εἰς αὐτὸν συλληπτὰ ὠρισμένα νοήματα. Τοῦτο ζητοῦμεν εἰς τινὰς περιπτώσεις ὁμιλίας μας πρὸ τινος Σύ. Εἰς ἄλλας ὅμως περιπτώσεις ὄχι μόνον δὲν ζητοῦμεν τοῦτο, ἀλλὰ παρὰ τὰς ἀντιθέτους προσπαθείας μας ἡ ὁμιλία μας ἀποκαλύπτει εἰς τὸν πρὸ ἡμῶν ἰστάμενον ὅ,τι δὲν θὰ ἠθέλομεν νὰ εἴπωμεν εἰς αὐτόν. Διότι ἡ βούλησίς μας δὲν εἶναι πάντοτε κυρία τῆς ὁμιλίας μας. Ὁρισμένοι ἐκφράσεις μας μένουσιν ἀνυπότακτοι.¹⁾ Τὸ ἐρώθημα ἢ ἡ ὠχρίασις τοῦ προσώπου μας, ὁ τρόμος τῶν χειρῶν μας, τὰ δάκρυα ἢ ὁ γέλωσ μας λέγουσιν πολλάκις εἰς τὸν ἀντιλαμβανόμενον αὐτὰ ὅ,τι θὰ ἠθέλομεν ν' ἀποκρύψωμεν ἀπ' αὐτοῦ. Ὁρισμένα σφάλματα ὁμιλίας μας, ὡς ἡ χρησιμοποίησις ἄλλης λέξεως ἀντ' ἄλλης,²⁾ σφάλματα, τῶν ὁποίων ἡ πρόβλεψις καὶ πρόληψις εἶναι ἀδύνατος, δύνανται ν' ἀποκαλύψουν τὸ μυστικόν μας εἰς τὸν ἄλλον. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἔμενεν ἀσύλληπτον ὠρισμένον νόημα τῆς ὁμιλίας μας—(ὁμιλίας μας πρὸ τοῦ ἄλλου καὶ ὄχι πρὸς τὸν ἄλλον)—ἀπὸ τὸν παρακολουθοῦντα ἡμᾶς καὶ συλλαμβάνοντα τοῦτο. Τοιούτου ὅμως εἶδους ἐπιθυμίαι δὲν ἐνδιαφέ-

1) Georges Dumas, L'Expression des Emotions, εἰς G. Dumas, Traité de Psychologie, Τόμος Α', 1923, σελ. 612.

2) Τὰ τοῦ νοήματος τῶν ἐσφαλμένων ὁμιλιῶν (Versprechen), τῶν ἀστοχασῶν τούτων πράξεων (Fehlleistungen), ἐμελέτησαν ὁ Freud. Πρὸβλ. Sigmund Freud, Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, 1933, σελ. 18 καὶ ἐπ.

ρουν ἡμᾶς ἐνταῦθα. Ὁ Μόνος, ὁμιλῶν πρὸ τοῦ Ἐνός, ἀγνοεῖ αὐτὰς τοῦλάχιστον ἐν τῷ ἰδεώδει τύπῳ τοῦ ἀγῶνος του πρὸς λύτρωσίν του ἀπὸ τὴν μόνωσιν. Εἷς τῶν σπουδαιότερων κανόνων τοῦ ἐν λόγῳ ἀγῶνος εἶναι καὶ ὁ ἐπιβάλλον τὴν «διαφάνειαν» τοῦ ἀγωνιζομένου—(κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ K a r l J a s p e r s¹⁾)—πρὸ τοῦ δυναμένου νὰ λυτρώσῃ αὐτόν. Πρὸς τὴν διαφάνειαν ταύτην οὐδεμία ἐπιθυμία ἀποκρύψεως συμβιβάζεται. Ὁ τραγικὸς χαρακτὴρ τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα δὲν ὀφείλεται εἰς ἀγῶνα τοῦ Μόνου ὅπως ἀποκρύψη, καλύψη νοήματα, ἀλλ' ὅπως τοῦναντίον καταστήσῃ συλληπτικά, ἀποκαλύψη νοήματα εἰς τὸν Ἐνα.

Καὶ ὅταν ἀκόμη λέγωμεν, ὅτι ὁ ἄλλος «καταλαμβάνει» τὴν ὁμιλίαν μας, δὲν συλλαμβάνει κατὰ τρόπον πλήρως ἕξαντλητικὸν τὸ περιεχόμενόν της. Ὁρισμένα νοήματά της μένουσιν ἐκτὸς τῆς συνειδήσεώς του. Τοῦτο δὲν ὀφείλεται πάντοτε εἰς τὴν φύσιν τῶν ἐν λόγῳ νοημάτων. Τὴν ὁμιλίαν, ὅπως καὶ πᾶσαν προᾶξιν ἀνθρώπου,²⁾—(λέγοντες δὲ ταῦτα δίδομεν σύντομον περίληψιν τῆς περὶ «κοινωνικοῦ» καὶ «ἀπολύτως ἀτομικοῦ» θεωρίας τοῦ Παν. Κανελλοπούλου,³⁾ περίληψιν συμμορφουμένην πάντως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀλληλουχίας τῶν νοημάτων τῆς ἐργασίας μας)—συνιστοῦν καὶ στοιχεῖα ἐπιδεκτικὰ ἐπαναλήψεως καὶ ἀνατυπώσεως, ἐπομένως δὲ καὶ συλλήψεώς των ὑπό τινος⁴⁾ ἄλλου παρακολουθοῦντος αὐτήν. Ὁ Παν. Κανελλόπουλος ὀνομάζει τὰ στοιχεῖα ταῦτα «κοινωνικά», διότι λόγῳ τῶν ἀνωτέρω ἰδιοτήτων των καθιστοῦν δυνατὴν τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων, τὴν μεταξύ των ἐπικοινωνίαν, τὴν κοινωνίαν γενικῶς.⁵⁾

1) K. J a s p e r s, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 66.

2) Πρὸς βλ. κυρίως Παν. Κανελλοπούλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 10 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κ.λ.π. σελ. 163 καὶ ἐπ.).

3) Πρὸς βλ. καὶ σελ. 7, σημ. 1, ὅπου καὶ πληρεστέρα βιβλιογραφία. Ἐνταῦθα δὲν παραπέμπομεν εἰμὴ εἰς τὰς σελίδας ἐκεῖνας τῶν ἔργων τοῦ Παν. Κανελλοπούλου, ὅπου ὑπάρχουν αἱ καθ' ἡμᾶς χαρακτηριστικώτεραι ἀναπτύξεις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ.

4) Πρὸς βλ. κυρίως Παν. Κανελλοπούλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 9 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κ.λ.π. σελ. 163).

5) Πρὸς βλ. κυρίως Π. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ Κριτικὴ τῶν

Ἡ ἀδυναμία πρὸς σύλληψιν τοιούτων στοιχείων ὁμιλίας τινὸς εἶναι καθαρῶς ὑποκειμενική. Τὸ νόημα ὁμιλίας, ἡτὸ ἀσύλληπτον ἀπὸ ὀρισμένου τινὰ παρακολουθοῦντα αὐτήν, ἐφ' ὅσον εἶναι κοινωνικόν, εἶναι γενικῶς, ἀντικειμενικῶς συλληπτόν. Τὴν ὁμιλίαν ὅμως—ὅπως καὶ πᾶσαν πράξιν ἀνθρώπου¹⁾—δὲν συνιστοῦν μόνον τοιαῦτα νοήματα. Ἐάντις τοιαῦτα μόνον συνίστων τὴν ὁμιλίαν μας νοήματα, ἢ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐπικοινωνία θὰ ἦτο πτωχότερα τῆς γνωστῆς εἰς ἡμᾶς,²⁾ πάμπωχος—, ἀλλὰ καὶ ἀσυγκρίτως εὐχερесеτέρα. Οἱ ἄνθρωποι διὰ τὴν προσεγγίσειν ἀλλήλους—ἂν καὶ ἡ προσέγγις τῶν οὐδεμίαν θὰ εἶχε τότε σχέσιν πρὸς τὴν γνωστὴν εἰς ἡμᾶς γνησίαν προσέγγισιν—δὲν θὰ εἶχον τὴν ὑπερπηδήσειν τὰ «ἀγεφύρωτα» ἐκεῖνα «χάσματα»,³⁾ τὰ ὅποια ἀνοίγουν, κατὰ τὸν Π. Κανελλόπουλον, μεταξὺ αὐτῶν τὰ «ἀπολύτως ἀτομικά» νοήματα. Ταῦτα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κοινωνικά, οὐδέποτε ἐπαναλαμβάνονται καὶ οὐδέποτε ἀνατυποῦνται.⁴⁾ Τὰ νοήματα ταῦτα τῆς ὁμιλίας τινὸς εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των ἀσύλληπτα εἰς πάντα ἄλλον.⁵⁾ Καὶ ἂν ἀκόμη δευτέρα τις συνείδησις κατορθώσῃ τὴν ἀπολύτως ἀτομικὴν ἐκείνην, τὸ ὅποion θὰ δημιουργηθῇ ἐντὸς αὐτῆς, δὲν θ' ἀποτελῇ ἀνατύπωσιν τῶν, ἀλλὰ νέον τι, μοναδικόν καὶ αὐτὸ καὶ οὐδέποτε ἐπανερχόμενον.⁷⁾ Τὴν πρὸς σύλληψιν ὅμως τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ τοῦ ἄλλου διαισθητικὴν ἱκανότητα, ὡς γνησίως δημιουργικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν,

Κοινωνιολογικῶν Θεωριῶν, μέρος Α', τεῦχος Α', σελ. 18.—Ἱστορία καὶ Πρόοδος, § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 190).—Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, σελ. 81 καὶ ἐπ.

1) Πρὸβλ. κυρίως Π. Κανελλόπουλον, Ἡ Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς μας, σελ. 113 καὶ ἐπ.

2) Πρὸβλ. καὶ P. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, σελ. 83.

3) Π. Κανελλόπουλον, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 11 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 167).

4) Πρὸβλ. κυρίως P. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, passim.

5) Πρὸβλ. κυρίως Π. Κανελλόπουλον, Ἱστορία καὶ Πρόοδος, § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 190 καὶ ἐπ.).

6) Π. Κανελλόπουλον, ἔνθ' ἀνωτ. § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 191).

7) Πρὸβλ. κυρίως P. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, σελ. 86.

δὲν διαθέτει πᾶς τις ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν. Μόνον ὀλίγοι καὶ μόνον εἰς ἔξαιρετικὰς στιγμὰς εἶναι δημιουργοί, ποιηταί. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ μέσῳ τῆς διαισθήσεως ἐπιτυγχανόμενα συλλήψεις αὗται τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ εἶναι σπάνιαι. Καὶ δὲν εἶναι ὅπωςδῆποτε δυνατὰ εἰμὴ μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν ἐκδηλοῦται ἐμπεπλεγμένον μετὰ στοιχείων κοινωνικῶν.¹⁾ Τὰ τελευταῖα ταῦτα μᾶς ὑποδεικνύουν τὴν ὑπαρξίν τοῦ πρώτου καὶ ὀδηγοῦν τὴν διαίσθησίν μας εἰς σύλληψίν του. Ἄλλως τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν μένει ἐγκεκλεισμένον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης συνειδήσεως, οὐδεὶς διαισθάνεται τὴν ὑπαρξίν του καὶ οὐδεμίᾳ ὁδῷ φέρει πρὸς αὐτό.

Πλήρης καὶ ὀρθὴ σύλληψις ὁμιλίας τινὸς ὑπὸ τοῦ ἄλλου δὲν σημαίνει πλήρη καὶ ὀρθὴν σύλληψιν ὑπ' αὐτοῦ ὅλων τῶν στοιχείων. Συμβαίνει νὰ «καταλάβωμεν» τελείως ὁμιλίαν τινὰ χωρὶς οὐδὲν νὰ διαισθανθῶμεν ἐκ τῶν συνιστῶντων αὐτὴν ἀπολύτως ἀτομικῶν στοιχείων. Δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔμεινεν ἀκατάληπτος ἢ καθαρῶς καὶ ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ ὁμιλία εἰς ἀκροατὴν κατανοήσαντα τὰ κοινωνικά της μόνον νοήματα. Τὸ κύριον περιεχόμενον τῶν ἐν λόγῳ ὁμιλιῶν—τὰ νοήματά των δηλαδὴ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ συλλάβῃ ὁ ἄλλος διὰ νὰ «καταλάβῃ» τὸν ὁμιλοῦντα,—ἀποτελεῖται μόνον ἐκ κοινωνικῶν στοιχείων. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλαι ὁμιλίας, διὰ τὰς ὁποίας δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό. Τὸ κύριον περιεχόμενον των εἶναι νοήματα ἀπολύτως ἀτομικά. Ὁ συλλαμβάνων τὴν κοινωνικὴν μόνον πλευρὰν τῶν ὁμιλιῶν τούτων οὐδὲν καταλαμβάνει. Κωφὸς καὶ τυφλὸς ἵσταται ἐνώπιον τοῦ ποιητοῦ ὁ ἐστερημένος τῆς διαισθητικῆς ἐκείνης ἰκανότητος, ἢ ὁποία μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ ὑπεράνω τοῦ λόγου κείμενον ἀπολύτως ἀτομικὸν νόημα ὁμιλίας τινός. Τοῦτο δὲν συμβαίνει ὅμως μόνον πρὸ τοῦ ποιητοῦ. Αἱ ὁμιλίας, τῶν ὁποίων τὸ κύριον περιεχόμενον συνίσταται ἐξ ἀπολύτως ἀτομικῶν στοιχείων, δὲν περιορίζονται μόνον ἐν τῷ κύκλῳ τῶν καλουμένων ποιημάτων. Συχνὰ διὰ τῶν καθημερινῶν ὁμιλιῶν μας θέλομεν νὰ κάμωμεν συλληπτὸν εἰς τὸν ἄλλον νόημά τι

1) Πρὸβλ. κυρίως Π. Κανελλοπούλου. Ἱστορία καὶ Πρόοδος, § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κλπ. σελ. 191).

ἀπολύτως ἀτομικόν. Τοῦτο ὅμως μὴ ἐπαναλαμβανόμενον, ὡς ἔχομεν τονίσει ἀνωτέρω, μὴ διατυπούμενον καὶ μὴ ἀνατυπούμενον, μὴ συλλαμβανόμενον διὰ τῆς διαισθήσεως ἀπὸ τὸν ἄλλον παρὰ μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς καὶ σπανίας περιπτώσεις, διαφεύγει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὀμιλοῦμεν. Ἡ ἀπωθοῦσα αὕτη πρόσκρουσίς μας ἐπὶ τοῦ κλειστοῦ Σὺ, γεννᾷ κατὰ κανόνα δυσφορίαν ἐντὸς ἡμῶν. Σκληρὸς εἶναι ὅμως διὰ τὸν ἀπωθούμενον ὁ ἐξ αὐτῆς πόνος, ὁσάκις ὁ ὀμιλῶν μὲν εἶναι ὁ Μόνος, ὁ κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἀπωθῶν ὁ Εἷς.

Ὁ πόνος οὗτος εἶναι κοινότατος ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμῶν ἀγῶνος.

Ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν θέλῃ νὰ εἶπῃ ὁ Μόνος πρὸς τὸν Ἔνα,—νὰ καλέσῃ π. χ. αὐτὸν πλησίον του, νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ ὀρισμένα μέρη τῆς ψυχῆς του, νὰ τοῦ προσφέρῃ ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του,—πηγάζει ἐξ ἐκείνης τῆς ἐσωτερικῆς του σφαίρας, ἐξ ἐκείνου τοῦ βάθους του, τὸ ὁποῖον ὠνομάσαμεν ἀνωτέρω «καρδίαν». Πᾶν ὅ,τι δὲ πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς καρδίας φέρει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ. Τὸ κίνημα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Μόνος προσφέρει ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν Ἔνα, εἶναι κίνημα, τὸ ὁποῖον περιέχει ὀλόκληρον τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἀπόλυτον ἀτομικότητα τοῦ Μόνου. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ μέρος τοῦ κινήματος τούτου, τὸ ὁποῖον φαίνεται εἰς τὸν ἐπιπόλαιον παρατηρητὴν ὡς ἐξωτερικὸν καὶ μὴ μοναδικόν, δὲν συλλαμβάνεται πλήρως καὶ ὀρθῶς παρὰ μόνον ὡς κᾶτι, τοῦ ὁποίου τὰ κύρια συστατικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀπολύτως ἀτομικά. Ἡ ἀποκάλυψις ἢ ἡ προσφορὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας δύναται νὰ γίνῃ μόνον κατὰ τρόπον ἀπολύτως ἀτομικόν. Διὰ νὰ τὴν ἐκδηλώσωμεν καὶ νὰ τὴν καταστήσωμεν συλληπτήν εἰς τὸν ἄλλον ἀναγκαζόμεθα βεβαίως νὰ περιπλέξωμεν αὐτὴν μετὰ στοιχείων κοινωνικῶν. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος συλλαμβάνει μόνον αὐτά, οὐδὲν συλλαμβάνει ἐκ τοῦ κινήματός μας. Τούναντίον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος παρανοεῖ μὲν αὐτά, ἀλλὰ διαισθάνεται ἐπιτυχῶς τὸ πέραν αὐτῶν κείμενον, μᾶς «καταλαμβάνει». Διότι τὰ ἐν λόγῳ στοιχεῖα εἶναι ξένα πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας ἢ τὴν προσφορὰν του, ξένα πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Ἐνὸς σχέσιν μας, τὴν ὁποῖαν θέλομεν πρωτοφανῆ καὶ μοναδικήν.

Τὰ δὲ κοινωνικὰ στοιχεῖα οὔτε πρωτοφανῆ εἶναι οὔτε μοναδικά. Ὅσακις ἡ φύσις των αὐτῆ καταστῆ εἰς ἡμᾶς συνειδητή, ἡ παρείσφρησις των εἰς τὸν δεσμόν μας μετὰ τοῦ Ἐνός, ὅσον ἀναγκαῖα καὶ ἂν εἶναι, ὅσον καὶ ἂν ἀποτελῆ τμῆμα τῶν θεμελίων τοῦ δεσμοῦ καὶ προϋπόθεσίν του, — (καὶ ἀποτελεῖ τοιαύτην προϋπόθεσιν, διότι ἄνευ τῶν στοιχείων τούτων ὄχι μόνον ἡ ἐν λόγῳ σχέσις, ἀλλὰ πᾶσα γενικῶς κοινωνία ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατος) — μᾶς στενοχωρεῖ. Κατὰ παρατήρησιν τοῦ Marcel Proust,¹⁾ θὰ ἠθέλομεν καὶ αὐτοὺς τοὺς πολυτίμους λίθους κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐδώρησε, καὶ αὐτὰς τὰς λέξεις ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας μᾶς ἔγραψεν ἀγαπημένον πρόσωπον, καμωμένας ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ τῆς οὐσίας ἐνὸς παροδικοῦ δεσμοῦ καὶ ἐνὸς ὠρισμένου ὄντος. Τὸν δεσμόν μας μετὰ τοῦ Ἐνός θέλομεν τόσον μοναδικόν, ὥστε δὲν ἀνεχόμεθα ἐντὸς αὐτοῦ τίποτε τὸ μὴ μοναδικόν. Ἡ συναίσθησις μας, ὅτι ὑπάρχει τοιοῦτόν τι εἰς τὸν δεσμόν μας δύναται νὰ τὸν διαλύσῃ, νὰ φέρῃ ἀποξένωσίν μας ἀπὸ τὸν Ἐνα, ἡ ὁποία εἰς τινὰς περιπτώσεις εἶναι, κατὰ τὸν G e o r g S i m m e l,²⁾ περισσότερον ἀκατανίκητος ἀπὸ ἀποξένωσιν ὀφειλομένην εἰς διαφορὰς ἢ εἰς ἔλλειψιν συνεννοήσεως. — Διὰ νὰ ἐκφράσῃ ἐν τούτοις ὁ Μόνος τὸ διὰ παντὸς μὴ μοναδικοῦ μέσου ἀνέκφραστον παραμένον κύριον περιεχόμενον τῆς πρὸς τὸν Ἐνα ὁμιλίας του, τὴν ὁποίαν θὰ ἠθέλεν ἐξ ἄλλου ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον ἀπηλλαγμένην στοιχείων μὴ μοναδικῶν, εἶναι ἠναγκασμένος νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ὀλιγώτερον μοναδικὰ τῶν μέσων. Διὰ νὰ προσεγγίσῃ τὸν Ἐνα—διότι πᾶσα ὁμιλία τοῦ Μόνου πρὸς αὐτὸν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐν λόγῳ προσέγγισιν—εἶναι ἠναγκασμένος νὰ προσφύγῃ εἰς ἐκεῖνο, ἡ φύσις τοῦ ὁποίου, ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς αὐτὸν συνειδητή, τὸν ἀπομακρύνει, τὸν ἀποξενώνει ἀπὸ τὸν Ἐνα. Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα ἔχουν ἀξίαν μόνον ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον χρησιμεύουν ὡς μέσα ὀδηγοῦντα τὴν διαίσθησιν τοῦ Ἐνός εἰς σύλληψιν νοημάτων πέραν αὐτῶν κειμένων, — ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον

1) Marcel Proust, *A la Recherche du Temps Perdu*, I, Du Côté de chez Swann, Τόμ. Α', σελ. 314.

2) G. Simmel, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 511—512.

χρησιμεύουν ὡς μέσα προσεγγίσεως Μόνου καὶ Ἐνός. Ἄλλως ἀποτελοῦν ἐμπόδια, δυσχερείας ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ συντριβοῦν αἱ δυνάμεις τῶν ἀγωνιζομένων.—Ἄλλ' ἄς μὴ ἀρκούμεθα εἰς γενικότητα. Ἄς ἴδωμεν τὸ πρόβλημά μας ὑπὸ μορφήν περισσότερον συγκεκριμένην.

Ὅμιλῶν πρὸς τὸν ἄλλον ζητῶ νὰ καταστήσω εἰς αὐτὸν συλληπτὰ ὁρισμένα κοήματα διὰ σημείων συνδεομένων ἀμέσως πρὸς τὸ σῶμα μου.¹⁾ Αἱ χειρονομίαι μου καὶ αἱ ἐκφραστικαὶ τοῦ προσώπου μου κινήσεις, αἱ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξερχόμεναι λέξεις, φράσεις ἢ καὶ οἱ ἀπλοῖ ἤχοι, ὡς σχηματιζόμενοι ἐπὶ τοῦ σώματός μου ἢ δι' αὐτοῦ, ἀμέσως δὲ πρὸς αὐτὸ συνδεόμενοι, εἶναι στοιχεῖα τῆς ὁμιλίας. Τοῦναντίον αἱ γραπτὰ λέξεις μου δὲν ἀποτελοῦν τοιαῦτα στοιχεῖα. Ἄν ὀνομάζωμεν ὁρισμένας ἐπιστολάς ἢ ὁρισμένα ποιήματα ὁμιλίας, τοῦτο συμβαίνει διότι εἰς αὐτὰ ἀπαντῶμεν γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότερο ξένα πρὸς τὸν νεκρὸν χάρτην καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ σχήματα ἢ πρὸς τὸ ζῶν σῶμα καὶ τὰς ἐκφράσεις του. Ἀνωτέρω διεπιστώσαμεν μεγάλην ὁμοιότητα μεταξὺ τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα καὶ τοῦ ποιήματος—τῆς ὁμιλίας τοῦ ποιητοῦ—, ἂν καὶ τὸν τελευταῖον τοῦτον «ἀκούομεν» συνήθως ἔχοντες πρὸ ἡμῶν μόνον τὸν νεκρὸν χάρτην. Εἶναι ἀνσμφισβήτητον, ὅτι ἡ ὁμιλία—ἐν τῇ στενῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ—τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα ἔχει πολὺ περισσότερα τὰ κοινὰ πρὸς τὸ ἔντυπον ποίημα ἢ πρὸς οἵανδήποτε διὰ «ζώσης φωνῆς» συνομιλίαν ὑποθέσεων. Ἡ «ζῶσα φωνή» τῶν ἐμπόρων εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον τοιαύτη ἀπὸ τὸ νεκρὸν ἔντυπον τοῦ ποιητοῦ, διὰ τοῦ

1) Δὲν ὁμιλοῦμεν μόνον διὰ λέξεων (πρὸβλ. κυρίως Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, Τόμος Β', 1922, σελ. 156 καὶ ἐπ.). Ἡ διὰ λέξεων ὁμιλία δὲν καλύπτει εἰμὴ μικρὸν μόνον τμήμα τοῦ ὅλου πεδίου τῆς ὁμιλίας. Τὸ βρέφος ὁμιλεῖ πολὺ πρὶν ἢ «ἀρχίσει νὰ ὁμιλῇ», ὡς λέγουσιν συνήθως συγγέοντες τὴν ὁμιλίαν γενικῶς πρὸς τὴν διὰ λέξεων ὁμιλίαν. Τὰ ζῶσα ἐστερημένα τῆς τελευταίας ταύτης εἶναι περροικισμένα διὰ τῆς πρώτης. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ κατέχοντες καὶ χρησιμοποιοῦντες τὴν γλώσσαν τῶν λέξεων δὲν ἐκφραζόμεθα μόνον δι' αὐτῆς. Ἐχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας καὶ ἄλλας γλώσσας πλὴν αὐτῆς καὶ τόσον ἄλλο πλῆθος ἐκφραστικῶν μέσων τοῦ σώματος.

ὁποίου ζητεῖ οὗτος νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ νοήματα τῆς αὐτῆς φύσεως μὲ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ζητεῖ νὰ ἐκφράσῃ ὁ Μόνος διὰ τῆς ὁμιλίας του πρὸς τὸν Ἐνα. Τὸ περιεχόμενον τῆς «ζώσης φωνῆς» τῶν ἐμπόρων, ὑπαγορευόμενον ὑπὸ τοῦ λογικοῦ, σύγκειται ἐκ στοιχείων «ξηρῶν», «σκληρῶν» καὶ «ψυχρῶν» — «νεκρῶν», ὡς ἡ ἐστερημένη ζωῆς καὶ ἐσωτερικῆς κινήσεως ὕλη (Stoff), — ἐνῶ ἀντιθέτως τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα, ἐκπηγάζον ἐκ τῆς «καρδίας» τοῦ ὁμιλοῦντος, ἀποτελεῖται ἐκ στοιχείων «θερμῶν», «μαλακῶν» καὶ «ρευστῶν» — «ζώντων», ὡς ἡ πλουσία εἰς ἐσωτερικὴν κίνησιν ὕλη (Materie).¹⁾ Ἡ «ζῶσα φωνή» τοῦ ἐμπόρου καλύπτει «πράγματα», ἐνῶ ἡ ὁμιλία τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα αὐτὸν τοῦτον τὸν «ἐαυτόν» μας. Καὶ ὅμως τόσον ὁ πρὸ τοῦ Ἐνὸς Μόνου, ὅσον καὶ ὁ πρὸ ἐμπόρου ἔμπορος, διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ καταστήσουν συλληπτὰ εἰς τὸν πρὸ αὐτῶν ἰστάμενον, προσφεύγουν εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα σημείων: τὴν γ λ ὦ σ σ α ν.

Τί νοοῦμεν ὅμως λέγοντες «γλῶσσα»; Πρὸς τὴν λέξιν ταύτην συνδέονται πλεῖσται καὶ πολὺ ἀπέχουσαι ἀπ' ἀλλήλων ἔννοιαι. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ νοηθῇ αὕτη ὡς ἀπλοῦν σύστημα σημείων, συμβόλων²⁾ κειμένων ἐκτὸς τῆς ψυχῆς, τῆς ὁμιλίας καὶ γενικώτερον τῆς ζωῆς τῶν καθ' ἕκαστα προσώπων, ὅπου καὶ μόνον πραγματοποιοῦνται,³⁾ — σημείων, συμβόλων ἰσχυόντων ὑπεράνω τῶν καθ' ἕκαστα προσώπων.⁴⁾

1) Πρὸβλ. καὶ Ferdinand Tönnies, Gemeinschaft und Gesellschaft, 6η καὶ 7η ἔκδοσις, 1926, σελ. 133—134.

2) Leo Weisgerber Sprache, εἰς Handwörterbuch der Soziologie, σελ. 592 καὶ ἐπ., — J. Vendryes, Le Langage - Introduction linguistique à l'Histoire (L' Evolution de l'Humanité), 1921, σελ. 8 καὶ ἐπ. — O. Spengler, Der Untergang des Abendlandes, Τόμ. Β', σελ. 156 καὶ ἐπ. — H. Delacroix Le Langage εἰς G. Dumas, Traité de Psychologie, Τόμ. Β', σελ. 152 καὶ ἐπ. — Theodor Litt, Individuum und Gemeinschaft, passim, κυρίως σελ. 151 καὶ ἐπ., 158 καὶ ἐπ., 163 καὶ ἐπ., 167 καὶ ἐπ., — Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, κυρίως σελ. 330.

3) Alfred Vierkandt, ἐνθ' ἄνωτ.

4) Ἡ «γλῶσσα» αὕτη οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ «αἷμα τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ» «γλῶσσαν» (Friedrich Gundolf, George, σελ. 59), περὶ τῆς ὁποίας μᾶς ὁμιλεῖ ὁ Παναγ. Κανελλόπουλος εἰς

Οὐδὲν προσωπικὸν—πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀπολύτως ἀτομικὸν—στοιχεῖον ὑπάρχει εἰς τὴν γλῶσσαν δεδομένον. Πᾶν ὅ,τι συνιστᾷ ταύτην εἶναι καθαρὸς τύπος. Τυπικαὶ εἶναι αἱ κινήσεις τοῦ σώματός μας, αἱ ἀπαιτούμεναι διὰ τὴν πραγμαματοποίησιν παντὸς γλωσσικοῦ σημείου—καὶ τυπικὸν εἶναι τὸ νόημα τὸ συνδεόμενον πρὸς τοῦτο. Καὶ πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶχεν ἄλλως; Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν τὸ ἐκφευγόν τοῦ τύπου στοιχεῖον, τὸ προσκεκολλημένον ἀναποσπάστως πρὸς μίαν καὶ μόνην ὁρισμένην προᾶξιν, τὸ ἀκατανόητον ἐκτὸς αὐτῆς καὶ μακρὰν τῆς προσωπικότητος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπήγασε, νὰ νοηθῆ ἐπιβαλλόμενον γενικῶς ὡς ἀντικείμενικὴ καὶ ἀπρόσωπος ἀξία, — ὅπως ἀκριβῶς ἐπιβάλλονται τὰ γλωσσικὰ σύμβολα; Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ παρὰ μόνον τὸ γενικόν, τὸ δυνάμενον δηλαδὴ ν' ἀναχθῆ εἰς τύπον, τὸ τυπικόν, τὸ κοινωνικόν. Μόνον τὰ τυπικά, τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλίας μας ἀποτελοῦν ἤδη ἢ δύνανται ν' ἀποτελέσουν στοιχεῖα τῆς γλώσσης, ὡς ὁρίσαμεν αὐτὴν ἐνταῦθα. Ἄν ἐξηρτώμεν τὸν βαθμὸν τῆς κοινωνικότητος ἱστορικοῦ τινος φαινομένου ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνιστώντων αὐτὸ κοινωνικῶν στοιχείων, θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν γλῶσσαν, τὴν εἰς κοινωνικὰ καὶ μόνον εἰς τοιαῦτα στοιχεῖα ἀναλυομένην, ὡς κατ' ἐξοχὴν «κοινωνικόν» φαινόμενον. Ἀκόμη καὶ λέξεις τῆς, ὡς ἡ λέξις Θεός, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων ἂν καὶ δὲν ἀποτελῆ πάντοτε, πρέπει τοῦλάχιστον ν' ἀποτελῆ ἐντὸς τῶν ψυχῶν μας ὅ,τι προσωπικώτερον ἔχει ἕκαστος ἐξ ἡμῶν, ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ὑπεράνω ἡμῶν ἰσχυούσης γλώσσης εἶναι τόσον καθαρῶς τυπικόν, ὅσον καὶ τὸ περιεχόμενον πάντων τῶν ἄλλων συμβόλων τῆς. Διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα εἶναι πρόσφορον μέσον πρὸς διατύπωσιν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ μας κοινωνικῶν νοημάτων. Ὁ ἔμπορος, ἐφ' ὅσον κατέχει καὶ χειρίζεται καλῶς τὴν γλῶσσαν, εὐρισκόμενος ἔναντι καλῶς ἐπίσης κατέχοντος αὐτήν, δύναται νὰ καταστήσῃ εἰς τὸν ἄλλον συλληπτὰ πάντα τὰ «ἐμπορικά» του νοήματα. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀνεπίδεκτον διατυπώσεως. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ διαφύγῃ τοῦ γνώστου τῆς χρησιμοποιουμένης γλώσ-

τὴν «Κοινωνίαν τῆς Ἐποχῆς μας» (σελ. 23 καὶ ἐπ.). Αὕτη δὲν ἰσχύει ἀπλῶς ὑπεράνω τῶν καθ' ἕκαστα προσώπων, ἀλλὰ ζῆ ἐντὸς τοῦ Μεγάλου Ἀτόμου τοῦ Ποιητοῦ.

σης τοῦ παρακολουθοῦντος μετὰ προσοχῆς καὶ καθαρᾶς διανοίας τὴν ὁμιλίαν τοῦ ἔμπορου. Καὶ ἂν ἀκόμη συμβῆ τοιαύτη τις διαφυγή, παρανόησις τις—τῆς ὁποίας ἡ ἄρσις ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἀδύνατος—ὁ ἔμπορος δὲν θὰ αἰσθανθῆ ἑαυτὸν ἀπομεινωμένον ψυχικῶς ἔναντι τοῦ παρανοήσαντος, διότι διὰ τὸν ἔμπορον—διὰ τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ ἔμπορου,¹⁾ εἰκόνα τοῦ ὁποίου μᾶς ἔδωσεν ὁ Ferdinand Tönnies εἰς τὸ ἔργον του «Κοινότης καὶ Κοινωνία»,—δὲν ὑπάρχουν ψυχικαὶ ἀποστάσεις: ψυχικαὶ προσεγγίσεις, ψυχικαὶ μονώσεις. Αὐτὸν ὑπηρετεῖ πιστῶς ἡ γλῶσσα. Εἰς ἐκεῖνον ὅμως, ὁ ὁποῖος γνωρίζει καλῶς τὰς ἀνωτέρας ἀποστάσεις, εἰς τὸν Μόνον, διὰ τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐνὸς παρανόησις του σημαίνει πόνον, κατὰ τὴν ὁμιλίαν του ἀκριβῶς πρὸς τὸν Ἐνα, τὸ κοινὸν μέσον συνεννοήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἡ γλῶσσα, ἀρνεῖται τὰς ὑπηρεσίας της. — Τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας ἡμῶν πρὸς τὸν Ἐνα σύγκειται, ὡς γνωρίζομεν, ἐκ στοιχείων ἀπολύτως ἀτομικῶν, ἐκ νοημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν διατυποῦνται, δὲν περιλαμβάνονται ἐντὸς τῆς γλώσσης. Πῶς θὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ἔκφρασίν των; Διὰ σημείων βεβαίως ἐπίσης μοναδικῶν. Τὰ συνιστῶντα τὴν γλῶσσαν τυπικὰ σημεῖα εἶναι τελείως ἀπρόσφορα πρὸς τοῦτο. Μετ' αὐτῶν συνδέονται νοήματα ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τυπικά. Τὸ μοναδικὸν νόημα (περιπελεγμένον πάντοτε μετὰ τυπικῶν νοημάτων) ἐκφράζεται — οὐδέποτε διατυποῦται—διὰ μοναδικῆς ἀποχρώσεως κινήσεώς μας, φωνῆς μας ἢ λάμπσεως τῶν ὀφθαλμῶν μας—κινήσεως, φωνῆς καὶ λάμπσεως, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν πάντοτε καὶ κοινωνικόν τι συγχρόνως. Ἄν ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας λέξις τις ἢ ἄλλο γλωσσικὸν σύμβολον πληρωθῆ διὰ πλούτου ἀπολύτως ὀτομικῶν νοημάτων, τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν διὰ ξηροῦς ἀρθρώσεως τῆς λέξεως ἢ δι' ἄλλου ξηροῦ καὶ ἀπροσώπου σχηματισμοῦ σημείου. «Ρ η τ ὄ ν γ ἄ ρ ο ὐ δ α μ ὠ ς ἔ σ τ ι ν», λέγει ὁ Πλάτων εἰς τὴν «Ἐβδόμην Ἐπιστολήν» του.²⁾ Οὐδεὶς «νοῦν ἔχων» ἐμπιστεύεται

1) Λέγοντες «ἔμπορος» δὲν νοοῦμεν ἀπλῶς τὸν ἀσκοῦντα τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἔμπορου, ἀλλὰ γενικώτερον τὸ μέλος τῆς «κοινωνίας» ἐν τῇ στενῇ τῆς λέξεως ἐννοία. Πρὸβλ. Ferd. Tönnies, Gemeinschaft und Gesellschaft, σελ. 51 καὶ ἐπ. καὶ σελ. 160 καὶ ἐπ. καὶ Π. Κανελλόπουλου, Ἡ Κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας, σελ. 96 καὶ ἐπ.

2) 341 c. Ὁ γάλλος μεταφραστὴς τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Πλάτωνος J o-

ποτε τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ πλοῦτον εἰς τὸ «ἀσθενές» καὶ «ἀμετακίνητον» τῶν ξηρῶν τύπων.) Ὁ Πλάτων, λέγων ταῦτα, ἔχει κυρίως ὑπ' ὄψιν τοὺς γραπτοὺς τύπους. Μήπως ὁμως τὸ «ἀσθενές» καὶ «ἀμετακίνητον» προσιδιάζει μόνον εἰς αὐτούς; Πάντα τὰ γλωσσικὰ σημεῖα, ἐφ' ὅσον θεωροῦνται ὡς ἀπροσώπως ἰσχύοντα ἢ καὶ ἐν τῇ πραγματοποιήσει των μακρὰν τῶν συμπληρούντων αὐτὰ ἀπολύτως ἀτομικῶν ἐκφράσεων, εἶναι «ἀσθενῆ» καὶ «ἀμετακίνητα». Πόσον ἀληθές εἶναι τοῦτο γνωρίζει πολὺ καλῶς ὁ Μόνος. Εὐρισκόμενος πρὸ τοῦ Ἐνός «σχίζει τὸ στήθος του, γυμνώνει τὴν καρδίαν του, ζητεῖ τὴν κραυγὴν τὴν δυναμένην νὰ ἐκφράσῃ τὴν συγκίνησιν, ἐκ τῆς ὁποίας εἶναι μεθυσμένος», ἀλλ' «αἰσθάνεται, ὅτι ἡ φροῦσις τὸν προδίδει, ὅτι καμμία λέξις δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ φέρῃ πρὸς ἄλλα χεῖλη τὸν παλμόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ ἰδική του ἐδονήθη. Φωνάζει, ἐξηγεῖ, ἰκετεύει. Σπανίως ἔρχεται ἀπάντησις καί, ὅταν αὕτη ἔλθῃ, (ὁ Μόνος) ἐρωτᾷ ἑαυτὸν κατάπληκτος: «Δὲν μὲ ἤκουσεν (ὁ Εἷς) ἢ μετεβάλλομεν γλῶσσαν;»²⁾— Ὅσον καὶ ἂν ἀγωνίζεται ὁ Μόνος διὰ νὰ ἐκφράσῃ αὐτό, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ καταστήσῃ συλληπτὸν εἰς τὸν Ἐνα, ὅσον καὶ ἂν ἡ ὁμιλία του συναγωνίζεται τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον τῶν ἐν αὐτῇ ἀπολύτως ἀτομικῶν νοημάτων καὶ μοναδικῶν ἐκφράσεων, ὁ Εἷς, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ καταλάβῃ αὐτήν, (ἄλλως ὁ Μόνος θὰ ὑποφέρῃ), δὲν συλλαμβάνει συνήθως παρὰ μόνον τὸ τυπικὸν τῆς μέρος. Ἐάν πρὸς τὴν γλῶσσαν εἶναι συνδεδεμένη, ὡς παρατηρεῖ ὁ Oswald Spengler,³⁾ ἡ ἔννοια τοῦ σχολείου, ἡ δύναμις τῆς συλλήψεως τῶν μοναδικῶν συμβόλων οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς οἵανδήποτε σχολικὴν ἀγωγὴν. Μόνον τὸ τυπικὸν δύναται νὰ διδαχθῇ καὶ μόνον ἐπ' αὐτοῦ δίδομεν πρὸ τῆς κοινωνίας — ὄχι μόνον εἰς τὰ σχολεῖα ἢ τὰ πανεπιστήμια, ἀλλ' εἰς ἕκαστον βῆμα καὶ εἰς ἐκάστην κίνησιν μας — ἐξετάσεις.

seph Souilhé, (Collection des Universités de France, Platon, Œuvres Complètes, Τόμος XIII) μεταφράζει ὀρθότατα τὴν ἐν τῷ κειμένῳ φροῦσιν διὰ τοῦ: «Il n'y a pas moyen en effet de les mettre en formules». Τὸ «οὐδαμῶς ῥητὸν» τοῦ Πλάτωνος εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε μὲν διατυπῶνται, ἀλλὰ θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐκφρασθῇ.

1) Πλάτωνος, Ἑβδόμη Ἐπιστολή, 342e ἕως 343a.

2) Edouard Estaunié, Solitudes, 1930, σ. 144.

3) Oswald Spengler, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 161.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ὀρθὴ σύλληψις τοῦ τυπικοῦ μέρους τῆς ὁμιλίας τοῦ ἄλλου μᾶς ἱκανοποιεῖ. Νομίζομεν συνήθως — τὴν σημασίαν δὲ τῆς ἀληθείας ταύτης διὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς καθημερινῆς ζωῆς μᾶς ἔδειξεν ὁ Παν. Κανελλόπουλος,') — νομίζομεν, ὅτι ἐκατάλαβαμεν τὸν ἄλλον, ὅταν ἐγίναμεν κύριοι τοῦ κοινωνικοῦ νοήματος τῆς ὁμιλίας του. Δὲν ἀπατώμεθα πάντοτε ὡς πρὸς τοῦτο. Ἡ ἀπάτη μας ὅμως εἶναι σκληρὰ διὰ τὸν Μόνον, ὅταν ἡμεῖς ἀποτελοῦμεν Ἐνα δι' αὐτόν. Διὰ τῆς εἰς τὴν ὁμιλίαν του ἀπαντήσεώς μας π. χ., διὰ τῆς ὁποίας προκαλοῦμεν αὐτὸν νὰ θέσῃ εἰς τὴν δοκιμασίαν τῆς συζητήσεως τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα — ὡς ἐὰν ἦτο δυνατόν ἡ ὁμιλία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Μόνος ζητεῖ νὰ μᾶς προσφέρει ἢ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅσον καὶ ἂν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμφανίζεται ὑπὸ μορφὴν γνώμης, ν' ἀποτελῇ γνώμην ἀμφισβητήσιμον καὶ συζητήσιμον —, ἀπωθοῦμεν μακρὰν μας τὸν ἀγωνιωδῶς προσπαθοῦντα νὰ μᾶς προσεγγίσῃ. Ἀποκρούομεν (ἔστω καὶ ἀσυναίσθητως) τὴν προσφορὰν ὀλοκλήρου του τοῦ εἶναι. — Ἡ ἀπάντησίς μας εἰς τὸν Μόνον, διὰ τῆς ὁποίας δεικνύομεν, ὅτι συνελάβομεν μὲν ὀρθῶς τὸ τυπικὸν νόημα τῆς ὁμιλίας του, ἀλλὰ συνεπληρώσαμεν αὐτὸ δι' ἰδίων μας ἀπολύτως ἀτομικῶν νοημάτων, ξένων πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα οὗτος «ἤθελε νὰ μᾶς εἴπῃ», σημαίνει δι' αὐτόν «παρὰ νόησιν» τῆς ὁμιλίας του, ἀπομάκρυνσίν του δηλαδὴ ἀπὸ ἡμᾶς. Παρὰ νόησιν (ἀπομάκρυνσιν), ὁ πρὸς ἄρσιν τῆς ὁποίας ἀγὼν εἶναι ἐκ τῶν δυσχερεστάτων. Πρὸς ἄρσιν αὐτῆς δὲν ἀρκοῦν μόνον αἱ δυνάμεις τοῦ παρὰ νοηθέντος ἢ ἡ εὐδυ-

1) Πρὸς βλ. κυρίως Παν. Κανελλόπουλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 11 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κλπ. σελ. 166 - 168). — «Τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν στοιχεῖον,» παρατηρεῖ ὁ Π. Κανελλόπουλος (ἐνθ' ἄνωτ.) «τὸ ὁποῖον θὰ προσδώσωμεν εἰς τὸν ἔρωτά μας ἢ τὴν φιλίαν μας — θαῦμα καὶ αὐτὸ καὶ διὲξ ἴσου ἀνεξήγητον, ὅπως καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα διατηρεῖ τῶν ἀνθρώπων ἡ μνήμη — δὲν θὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν οὐδ' ὑπ' ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον στρεφόμεθα καὶ ἀφιερούμεθα. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ εἶναι πλήρης τοιούτων μικρῶν παροραμάτων, τὰ ὁποῖα ὅσον περισσότερο μικρὰ εἶναι, τόσοσιν μεγαλειότεραν πικρίαν γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν μας. . . . Ἐκάστη κίνησίς μας σημαίνει καὶ κάποιαν ἀχαριστίαν πρὸς τὸν πλησίον μας. Δι' ἐκάστου βήματός μας ἀντιπαρερχόμεθα καὶ κάτι, τὸ ὁποῖον προσφέρει εἰς ἡμᾶς ὁ γείτων μας. Δὲν ὑπάρχει διάλογος, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ μὴ μείνῃ ἀνανταπόκριτον ἐκεῖνο τὸ νόημα τῶν λόγων μας. εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδομεν κυρίως σημασίαν».

κρισία καὶ ἡ καλὴ πίστις τοῦ ἄλλου. Οὐδεμία σειρά συλλογισμῶν, οὐδεμία ἀποδεικτικὴ τέχνη δύναται ν' ἀποδείξῃ εἰς τὸν παρανοήσαντα τὴν πλάνην του. Ὅσον καὶ ἂν ἐντείνῃ ὁ τελευταῖος οὗτος ὄλας τὰς διανοητικὰς του δυνάμεις μὲ ὅλην τὴν καλὴν πρόθεσιν νὰ καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐστερημένος τῆς διαισθητικῆς ἐκείνης ἰκανότητος, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνῃς δύναται τις νὰ γίνῃ κύριος τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ τοῦ ἄλλου, ματαιοπονεῖ.— «Es wäre ganz gut, wenn es jemanden gäbe, der solche Sachen versteht», θέτει ὁ Rainer Maria Rilke¹⁾ εἰς τὰ χεῖλη ἐνὸς τῶν πλέον λεπτῶν καὶ ζωντανῶν προσώπων τοῦ ἔργου του.— Μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶναι «οἰκεῖός τε καὶ ἄξιός τοῦ πράγματος, θεῖος ὢν»²⁾ — διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν διὰ μίαν ἀκόμη φοράν πλατωνικὴν ἔκφρασιν — δύναται νὰ διαισθανθῇ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν τοῦ ἄλλου. Πρὸ τοιούτων ὅμως δὲν εὐρισκόμεθα εἰμὴ εἰς ἐκτάκτους τινὰς στιγμάς. Ἡ σημασία τούτου διὰ τὸν Μόνον καὶ διὰ τὸν ἀγῶνά του κατὰ τὴν πρὸς τὸν Ἐνα ὁμιλίαν του εἶναι αὐτονόητος.

Γράφοντες τὰ ἀνωτέρω εἶχομεν ὑπ' ὄψιν μας ὁμιλίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ὁ ὁμιλῶν — ὁ Μόνος —, ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸς ὃν αὕτη — ὁ Εἷς — εἶναι ἄνθρωπος.— Ἐρωτᾶται ὅμως: Δύναται ἄρα γε νὰ εἶναι «Εἷς» καὶ ὃν τι μὴ ἄνθρωπος; Εἶναι δυνατόν νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ πρὸς μὴ ἄνθρωπον; — Ὅν ἐστερημένον διὰ τοὺς ὀφθαλμούς μας ψυχῆς οὐδέποτε ἀποτελεῖ βεβαίως δι' ἡμᾶς Ἐνα. Ἀπὸ τὸν Ἐνα μᾶς χωρίζει ψυχικὴ ἀπόστασις, τοιαύτη ὅμως δὲν εἶναι νοητὴ εἰμὴ μεταξὺ ἐμψύχων ὄντων. Τὸ «πρᾶγμα» οὐδέποτε ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ τὴν ψυχικὴν μας μόνωσιν, ἐφ' ὅσον τοιαύτη λύτρωσις σημαίνει ψυχικὴν προσέγγισιν, εἰς τὴν προκειμένην δὲ περίπτωσιν οὔτε τὸ Ἐγὼ εἶναι φυσικὰ δυνατόν νὰ πλησιάσῃ τὴν ψυχὴν πράγματος ἐστερημένου ψυχῆς, οὔτε τὸ ἄψυχον πρᾶγμα νὰ πλησιάσῃ διὰ ψυχῆς τὸ Ἐγὼ. Οὐδεμίαν ἀνταπόκρισιν περιμένει τις ἀπὸ τὸ

1) Rainer Maria Rilke, Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge, 1920, Erstes Bändchen, σ. 125.

2) Πλάτωνος, Ἑβδόμη Ἐπιστολή, 340c.

«κωφὸν» καὶ «βωβὸν» «πραῖγμα» — πρὸς τὸ ὁποῖον οὔτε ὁμιλίαν δύναται τις ν' ἀπευθύνη.— Ἐν ἀντιθέσει πρὸς «αὐτό», πρὸς τὸ «πραῖγμα», ἔχομεν τὸ «Σὺ».)¹⁾ Τοῦτο χαρακτηρίζουν αἱ ἰδιότητες ἀκριβῶς ἐκεῖναι, ἢ ὑπαρξίς τῶν ὁποίων εἰς τὸ ἔναντι τοῦ Ἐγὼ εὐρισκόμενον ὄν, ἀποτελοῦν προϋπόθεσιν τῆς δυνατότητος νὰ καταστῇ τοῦτο τόσον Εἷς διὰ τὸ Ἐγὼ, ὅσον καὶ συνομιλητῆς του. «Σὺ» εἶναι τὸ ὄν τὸ πεπρωκισμένον μὲ τὴν ἰκανότητα τοῦ δέχεσθαι καὶ τοῦ νοεῖν τὴν ὁμιλίαν μου καὶ τοῦ ἀπαντᾶν δι' ὁμιλίας πάλιν εἰς αὐτήν,— τὸ ὄν δηλαδή, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατόν ἢ ψυχὴ μου νὰ εὕρη ἀπήχησιν,²⁾ ὡς καὶ ἡ ἰδική του εἰς τὴν ἰδικήν μου. Ὁ βαθμὸς, τὸ εἶδος, ἢ ἀπόχρωσις τῶν ἐν λόγῳ ἀπήχησεων δημιουργοῦν τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν ψυχῶν μας ἀποστάσεις. Πᾶν Σὺ δύναται νὰ καταστῇ δι' ἐμέ Εἷς, κατὰ τὸν ἀγῶνα δὲ πρὸς ἄρσιν τῆς μεταξὺ μας ἀποστάσεως δύναμαι νὰ ὁμιλήσω πρὸς αὐτό. Ὅσον περισσότερον ἀνεπτυγμέναι εἶναι αἱ ἰδιότητες τοῦ Σὺ εἰς ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁμιλῶ, ὅσον τελειότερον συλλαμβάνει οὗτος καὶ ἐκφράζεται, τόσον εὐχερεστέρα εἶναι δι' ἐμέ ἢ πρὸς αὐτὸν ὁμιλία μου, τόσον ὀλιγώτερον ἐπίπονος ἢ προσπάθεια, ὅπως καταστήσω εἰς αὐτὸν συλληπτὰ ὠρισμένα νοήματα. Τὸ ὄν, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἰδιότητες τοῦ Σὺ ἀπαντοῦν εἰς τὴν μεγαλυτέραν των ἀνάπτυξιν, εἶναι τὸ ὁμοίόν μου : ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὁμιλία μου πρὸς αὐτὸν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ ὀλιγώτερον ἐπίπονος δι' ἐμέ. Ἐν τούτοις εἰς τὸν ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς ἐνταῦθα ἀγῶνα δὲν ἔχει οὕτω. Ἡ τραγικότης τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς Ἐνα—ἄνθρωπον, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν νὰ συλλάβωμεν καὶ νὰ δεῖξωμεν ἀνωτέρω, δὲν χρωματίζει καὶ πᾶσαν ὁμιλίαν τοῦ Μόνου πρὸς Ἐνα μὴ — ἄνθρωπον. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως τὴν ὁμιλίαν τινὸς πρὸς ζῶον—(διότι τὰ γνωρίσματα τοῦ Σὺ χαρακτηρίζουν καὶ τινὰ ζῶα. Ὁρισμένα ἔξ αὐτῶν εἶναι ἰκανὰ νὰ συλλάβουν τὴν ὁμιλίαν μου καὶ ν' ἀπαντήσουν εἰς αὐτήν. Ποῖος δὲν ἔχει

1) Πρὸβλ. Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, σελ. 165,— τοῦ αὐτοῦ, Sozialpsychologie, εἰς Handwörterbuch der Soziologie, σελ. 559,— Theodor Litt, Individuum und Gemeinschaft, σελ. 141.

2) Πρὸβλ. Alfred Vierkandt. Gesellschaftslehre, σελ. 163 καὶ ἐπ. καὶ Sozialpsychologie, σελ. 559, στήλη β'.

συνομιλήσει μὲ σκύλον ;) Καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν ἀνθρώπου πρὸς ζῶον εὐρίσκονται δύο πραγματικαὶ συνειδήσεις ἔναντι ἀλλήλων, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀντιπαράταξιν ἀκριβῶς δύο συνειδήσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μία ἀγωνίζεται διὰ τῶν σημείων τῆς ὁμιλίας νὰ καταστήσῃ εἰς τὴν ἄλλην συληπτὰ ὁρισμένα νοήματα, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲν ἐπιναλαμβάνονται, δὲν ἀνατυποῦνται εἰς δευτέραν συνείδησιν, ἔγκειται ἢ τραγικότης τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἕνα—ἄνθρωπον. Τῆς τραγικότητος αὐτῆς εἶναι ἀπηλλαγμένοι ὁρισμένοι ὁμιλῆται ἀπευθυνόμενοι πρὸς Σὺ, τὸ ὁποῖον στερεῖται τῶν ψυχοφυσικῶν ἐκείνων ιδιοτήτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ κύρια ἰκανότητες τοῦ Σὺ.—

Οὐδὲν νόημα προσευχῆς μας — ὁμιλίας μας πρὸς τὸν Θεόν—, ὅσον ἀπολύτως ἀτομικὸν καὶ ἂν εἶναι, μένει ἀσύλληπτον εἰς αὐτόν.—

Φραγκίσκος τῆς Ἀσσίζης ὁμιλῶν πρὸς τοὺς «ἀδελφούς» του — τὰ δένδρα, τὸν ἥλιον, τὰ ρυάκια—, δὲν παραπονεῖται, ὅτι μένει ἀκατάληπτος εἰς αὐτούς.— Ἄλλὰ δύναται τις νὰ ὁμιλήσῃ καὶ πρὸς ἄψυχα; Ἄν τοῦτο ἀληθεύῃ, δὲν χάνει τὴν ἰσχύν της ἢ παρατήρησις, ὅτι μόνον πρὸς «Σὺ» δύναται τις νὰ ὁμιλήσῃ; Βεβαίως ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων στερεῖται, αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, συνειδήσεως, στερεῖται τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ δέχεσθαι ὁμιλίαν καὶ τοῦ ὁμιλεῖν, εἶναι κωφὸς καὶ βωβός. Δυνάμεθα ὅμως καὶ ν' ἀπευθύνωμεν πρὸς νεκρὰ καὶ ἄψυχα ἀντικείμενα ἢ καὶ πρὸς πλάσματα τῆς φαντασίας μας ὁμιλίαν καὶ νὰ εὐρωμεν ἀπήχησιν εἰς αὐτὰ καὶ νὰ συναντήσωμεν ἀκόμη καὶ τὸν Ἕνα μεταξὺ των, ἐφ' ὅσον καταστήσωμεν αὐτὰ Σὺ, ἐφ' ὅσον ἐμφυσήσωμεν εἰς αὐτὰ ζωήν, ψυχὴν, συνείδησιν καὶ τὰ προικίσωμεν μὲ ὄρα καὶ φωνήν. «Ὁ κόσμος τῶν πνευμάτων» λέγει ὁ G ö t h e¹⁾ — «καὶ τῶν πραγμάτων» δύναται τις νὰ προσθέσῃ — «δὲν εἶναι κλειστός ὁ νοῦς σου εἶναι κλειστός, ἢ καρδία σου νεκρά». Ὁ ἐσωτερικὸς πλοῦτος ἐνὸς τῶν μεγάλων μυστικῶν τοῦ Μεσαίωνος—ἢ πίστις δὲν ἐπιτυγχάνει θαύματα;—καὶ τοῦ γνησίου ποιητοῦ—ἄλλου δηλαδὴ μεγάλου πιστοῦ²⁾—ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀνοίγῃ τοὺς κόσμους τῶν πνευμάτων

1) Faust, στίχ. 443—444.

2) Περί τῆς σχέσεως μεταξὺ ποιήσεως καὶ πίστεως πρβλ. Παν. Κανελ-

καὶ τῶν πραγμάτων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομισθῆ, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μόνον εἰς σπανίας περιπτώσεις θαύματος καὶ ὅτι ἀποτελεῖ προνόμιον μόνον τῶν μεγάλων ἀτόμων. Ἐναντι τῶν πρωτογόνων καὶ τῶν μικρῶν παίδων ἴσταται, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῆς ψυχολογίας,¹⁾ ἂν ὄχι ὀλόκληρος ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων (ὡς ὑπεστηρίχθη, καὶ μάλιστα διὰ τοῦς πρωτογόνους ἀπὸ τὸν L é n y - B r u h l), μέγα πάντως μέρος αὐτοῦ μετὰ τὰς ιδιότητας τοῦ Σύ. Τοῦτο βεβαίως ὀφείλεται εἰς τὴν ἀτελῆ παρὰ τοῖς πρωτογόνοις καὶ παιδίοις ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας. Ἄλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἀξιοσημεῖωτον. Ὁ ἀτελής καὶ ὁ ὑπὲρ τὸ δέον τέλειος συναντῶνται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παραδόξως καὶ εἶναι οἱ προνομιούχοι εἰς τὰς πρὸς τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν πραγμάτων σχέσεις καὶ ἐπικοινωνίας των. Πᾶσα μετατροπὴ νεκροῦ σώματος εἰς συνομιλητὴν, πᾶσα συνομιλία μετὰ πλάσματος τῆς φαντασίας στηρίζεται εἴτε ἐπὶ διανοητικῆς ἀτελείας ὡς ἡ τοῦ πρωτογόνου καὶ τοῦ παιδίου εἴτε ἐπὶ ὑπερνηκίσεως τοῦ λόγου, ὅπως σημειοῦται αὕτη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ, τοῦ ποιητοῦ ἢ καὶ τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου καθ' ὄρισμένας δημιουργικὰς αὐτοῦ στιγμάς. Ἡ φωνὴ ἀνθρώπων τινῶν εὐρίσκει ἀπλήρησιν μικροτέραν εἰς τὰ ὄτια τῶν ἀκουόντων, τῶν ζώντων, καὶ μεγαλυτέραν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀπλῶν καὶ νεκρῶν πραγμάτων—τῆς φύσεως π.χ.—ἢ εἰς τὰ ὄτια πνευμάτων—ὡς ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς ἢ ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος ἀποτελεῖ δι' ὄρισμένους ἀνθρώπους τὸν Ἕνα. Μόνον ὁ Θεὸς ἢ ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος δύνανται νὰ τοὺς λυτρώσουν ἀπὸ τὴν μόνωσίν των.²⁾ Καὶ ὁ ἀγὼν πρὸς λύτρωσιν τῶν ἀνθρώπων τούτων

λοπούλου, Ἡ Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς μας, σελ. 27 καὶ ἐπ. καὶ Henri Bremond, Prière et Poésie.

1) F. Challa y e, Psychologie Génétique et Ethnique εἰς G. D u m a s, Traité de Psychologie, Τόμος Β', σελ. 712 κ. ἐπ.,—Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, σελ. 168—172.—Πρβλ. καὶ τὰ περὶ L é n y - B r u h l ἄρθρα τοῦ Μ(ιχαήλ) Τ(σαμαδοῦ) τὰ δημοσιευθέντα ἐν τῷ «Ἀρχεῖφ Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν», ἔτος Γ', τεῦχος 2, σελ. 200 κ. ἐπ. καὶ ἔτος Δ', τεῦχος 1, σελ. 108 καὶ ἐπ.

2) Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ ὀρισμὸς, τὸν ὁποῖον δίδει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς τέχνης ὁ ποιητὴς Richard Dehmel. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ καλλιτέχνημα εἶναι ἐπίσης—καὶ δὴ κατ' ἐξοχὴν—τρόπος ἐπικοινωνίας μας πρὸς κάποιον «Σύ», τὸ ὁποῖον λυτρώνει τὸν δημιουργὸν καλλιτέχνην, ὁ ὀρισμὸς τοῦ Dehmel ἐπιχυρῶνει τὰ ἀνωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ τονιζόμενα. «Ἡ τέ-

εἶναι σκληρός, ὅπως πᾶς ἀγὼν Μόνου. Ἡ πρὸς τὸν Ἐνα των ὁμως ὁμιλία των δὲν παρουσιάζει τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἐπιστοποιήσαμεν, μελετῶντες ἄλλην ὁμιλίαν Μόνου ἄνωτέρω. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουν δύο πραγματικαὶ συνειδήσεις ἔναντι ἀλλήλων, — ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ὡς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὁμιλίας Μόνου πρὸς Ἐνα ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα συμβαίνει ὅτι ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν τινὸς πρὸς ἑαυτὸν, κατὰ τὴν ὁποίαν μέρος τι τοῦ Ἐγὼ μεταβαλλόμενον εἰς Σὺ ὁμιλεῖ πρὸς τὸ Ἐγὼ ἢ δέχεται τὴν ὁμιλίαν του. Κατ' αὐτὴν δὲν διαφεύγει ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ἀκροατὴν οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον νόημα τῆς ὁμιλίας τοῦ ἄλλου, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὰ τὰ μὴ ἀνατυπούμενα εἰς δευτέραν συνείδησιν καὶ μὴ ἐπαναλαμβανόμενα κἂν ἐντὸς τῆς αὐτῆς συνειδήσεως νοήματα τῆς ὁμιλίας τοῦ μὲν γίνονται συλληπτὰ εἰς τὸν ἄλλον διὰ τῆς μοναδικῆς των ἐμφανίσεως ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης συνειδήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ τόσον ὁ ὁμιλητῆς, ὅσον καὶ ὁ ἀκροατῆς κινουῦνται ὄχι ὡς ἀπλᾶ εἰδῶλα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς κάτοικοί της ζῶντες ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐντὸς αὐτῆς. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἀνατυπώσεως τῶν νοημάτων τῆς προσευχῆς μας εἰς δευτέραν συνείδησιν ἢ ἐπαναλήψεώς των ἐντὸς τῆς συνειδήσεώς μας, διὰ νὰ τὰ συλλάβῃ ἐκεῖνος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθυνόμεθα. Διὰ τοῦτο, εὐρισκόμενοι πρὸ τοῦ Θεοῦ, ὁμιλοῦμεν πρὸς αὐτὸν χωρὶς κόπον, χωρὶς ἀγῶνα, χωρὶς τὸν κίνδυνον τῆς παρανοήσεώς μας. — Διὰ τοῦτο εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι, διὰ τοὺς ὁποίους Εἷς εἶναι ὁ Θεός. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεός ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς Ἐνα, — καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους πλὴν τοῦ ἄνωτέρω λόγους, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, — δύναται νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ τὴν μόνωσίν μας κατὰ τὸν πληρέστερον καὶ γνησιώτερον τρόπον. — Ἄλλ' ὁ Θεός μας δὲν εἶναι πάντοτε ὁ Εἷς δι' ἡμᾶς.

χνη», λέγει ὁ Dehmel «ὑπάρχει εἰς τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν ὄχι διὰ τὸν λαόν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν κόσμον, διὰ τὴν ψυχὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἢ διὰ τὰ λουλούδια τῶν ἀγρῶν, δι' ὅλους καὶ διὰ κανένα, διὰ τὴν αἰωνίαν ζωὴν ἢ δι' οἵανδήποτε ἄλλην ἀπεριορίστου μεγέθους μονάδα». Πρβλ. Richard Dehmel, Kunst und Volk ἐν Gesamtelte Werke, III Band, 1920, σ. 101. — Ὁ Θεός, ὁ κόσμος καὶ ἡ ψυχὴ τῶν λουλουδιῶν εἶναι τὰ «πρόσωπα», πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνεται ὁ ἀληθὴς καλλιτέχνης καὶ τὰ ὁποῖα τὸν λυτρῶνουν ἀπὸ τὴν μόνωσίν του.